

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏNİN “QOBUSTAN ÇÖKƏKLƏRİNDƏ” ROMANINDA SOSIAL MÜHİT PROBLEMİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Soyqırımın qaranlığında həqiqət işığı

“Romanda ayrı-ayrı məqamlarda sovetlər dövründə xalqımızın başına gətirilən bəlalara toxunulur. Məlum olur ki, üzde xalqı xoşbəxt gələcəyə aparmaq devizini əldə rəhbər tutan bolşeviklər əslində xalqı əsarət altında saxlamaq, onu öz soy-kökündən ayırmaq, adət-ənənələrini unudurmaq siyasəti yeritmişlər. Həmin siyasətin yerinə yetirilməsində ruslara ermənilər canfəşanlıqla kömək etmişdilər” [2, s.205].

Ədibin bu əsərində 1918-ci il mart soyqırımı hadisələrinə toxunması, erməni daşnaklarının törətdiyi vəhşiliklərdən danışaraq siyasətin iç üzünü ortaya çıxarması qoca Güllü nənənin faciəli əhvalatında özünü tapır. Daşnak partiyasının üzvü, sözdə vətənpərvər Sərkis erməni dəstələri ilə Şamaxıya gələrək dinc əhaliyə divan tutur, evlərə od vurur, arvad-uşaqları əsir aparır. Həyətlərin birində “burda mənə dəyib-dolaşan olmaz, kimə görəyəm?” deyib qaçmaqdan imtina edən qoca arvadın firuzə qaşlarla bəzədilmiş iri dördüymə sığıclarını qulağını kəsərək götürüb, “yaşamağının ona nə xeyri var?” düşüncəsi ilə ürəyinə xəncər saplayır. Vəzifədə olduğu müddətdə qorxusundan titrəyən Sərkis hər an alçaq niyyətinin aşkara çıxacağından, etdiyi cinayətlərinin üstü açılacağından xoflanır, ürəyi ağzına gəlir. Muxtar Əfəndi ilə ciddi söhbət zamanı ürəyindən keçən narahatlığına qulaq verək: “Sənə nə var, qoca, sən azadsan, istəyən vaxt Arazı adlayıb keçəcəksən o taya. Mən isə əldəyəm, göz qabağındayam. Hər dəfə o arxası yerə gəlmiş Nəcəfqulyan üz-üzə gələndə bilmirəm hansı siçan deşiyini satım alam ki, gözüm gözüne dəyməsin - ürəyimin içini oxuyar...” [5, s.304]. Ona görə də ihiqat düşməni olan Nəcəfqulyanı aradan götürmək onun birinci öhdəliyinə çevrilmişdi.

Azərbaycan qadınlığı mərdlik zirvəsində

Mövzusunun və janrından asılı olmayaraq hər sahədə qadın probleminə yer verən ədib bu romanda da başıbəlalı qadın taleyini əks etdirməkdən yan keçməmişdir. Dilli-dilavər, adı çıxdığı üçün sözün həqiqi mənasında canı çıxan Sənəmin faciəvi sonluğunun, “gözəllər gözəli, ağ biləkli” Güləndamin, “it işinə göndərsən də, qayılam, elə-rəm, amma Seyidalının papağını yerə soxmağa qoymam” deyib xəncəri ürəyinə dayayan Pərinin fonunda qey-

rətli, mərd Azərbaycan qadınlarını simvolizə etmişdir.

İki oğul anası, “gəlinlə dul qarıyan” Güləndamin acı həyat hekayəsi, yoldaşının ölümü ilə başlayan bəd-bəxtliyi, lakin bunlara rəğmən çətinliklərə sinə gərməyi bacarması, dəyanəti uzun monoloqundan verilmiş qısa parçadan aydın olur: “...Ay qardaşlarım! Əgər məndən yaman söz eşitsəz, qanım sizə halaldı. Atam namus yeri kimi, qız alımdan çox öpüb. Mənə “alın açıq balam” deyib. Noolsun ki, cavanam. Məndən əl götürün. Ərim ölüb, yerinə bir cüt oğul qalıb. Atası əvəzinə oğlanları var. Böyüdəcəm...” [5, s.255]

Güləndam ana Müzəffərlə birlikdə onu və gəlinini şəhərə aparmaq üçün gəlib “qaçaq anasısan, yerin də dustaxana” deyən Milis Abbasa verdiyi mərdi-mərdanə cavabları, qorxusuz sözləri ilə igid oğul anası olduğunu göstərir, lap açıq kimi deyişirdi:

“- Noolar, qaçaq anasıyam, qoçaq anasıyam...”

- Sən özün nəsənsə, hamını da elə bilirsən. Neynək göydə Allah var, yerdə hökumət. Hələt bir arayıb-ayır ələyən tapılar. Səndə taxsır yoxdu. Taxsır o paltarın sənənin əyninə geydirib, tapançanı da əlinə verəndədi. Sən də güzgüyə baxıb deyirsən: Ya Rəbb, o qızammi? Çapığı düzəmmi?” [5, s.257].

Oğlunun cənazəsi üstünə gələn Zərbutanın ana qupquru gözlərlə “Düşməni görür, sevinər, ana! Məndən sonra ağlama!” deyərək vasiyyət ələyən Seyidalının sözünü sındırmamağı daha bir Azərbaycan qadınının mərdliyinə sübut gətirir.

Başlanğıcın acı sonu

Sonuncu fəsil olan “Aydınlaşdı” hissəsində hadisələr əsərin final mərhələsinə çatır, bütün məsələlər açıqlığa qovuşur. Kimin, həqiqətən xain, kimin xalqın keşikçisi olduğu aşkara çıxır. Məlum idarə rəhbərləri tərəfindən planlı şəkildə yuvaları dağılıb öldürülən qaçaqlar ayaq-ayağa bağlanaraq küçə boyu “sərgi”yə düzülür, yaxınlardan rəsmi təsdiq alınır.

Kortəbii şəkildə başlamış qaçaq hərəkatının məğlub olmasının əsas səbəbi bu hərəkata rəhbərlik edən və istiqamətləndirən konkret mərkəzin, kəndli təbəqəsinin əsl müttəfiqi və yol göstəricisinin olmamasından qaynaqlanır.

Bütün bunlardan sonra Nəcəfqulyanın Seyidalını necə tanıdığını onun haqqında dediklərindən anlamaq olur: “... O, qaçaq idi, quldur idi. Amma vətənsatan deyildi. Günahkar idi, adamlar öldürmüşdü, nahaqq qana batmışdı. Cəzasını çəkəcəkdədi. Amma vətən xaini deyildi. Neçə dəfə qaçaq Muxtar Əfəndi ona keçmək təklif eləmişdi. Keçməmişdi. Bunu hamı bilir” [5, s.337].

Ağdərədən gələrək körpü üzərində Seyidalının dəstəsi ilə qarşılaşmağına baxmayaraq, ondan bir yamanlıq görməyən arvadı Sonanın, qaçaqların qazmasında gördüklərini olduğu kimi danışan katibin yoldaşı Yaqutun nəql etdiyi hadisələr Seyidalının mərdliyindən xəbər verir, ona bəraət qazandırır, eyni zamanda Nəcəfqulyanı dərindən təəssüfə qərq edirdi. Əsl cinayətkarların maskasız simasını görəni bu qəza mili rəisi aldığı acı dərəsdən nəticə çıxarır, bir daha cavan budaqların mənfur düş-

mən əlində tələf olmağına şərait yaratmayacağına dair özünə söz verir.

“Qulağına kişi ağlamağının səsi gəldi. Dünyada kişi hönkürtüsündən dəhşətli, acınacaqlı bir şey bilmirdi. Döndü: qaçaqlardan birinin qohumu Fərzəli kişi idi ağlayan. Nəcəfqulyanın körpə kövrəkliyi ona qalib gələcək yerdə birdən yumruqlarını sıxdı: “Ağac yığılanda budaq sınıar. Bu köhnə dünyanın kötüyü çürümüş ağacı yığılanda yaxınlardakı cavan pöhrələrdən bir neçəsini sındırdı. Ağırdır. Amma olsun! Dərs olsun bizə. Cavan pöhrələrimizi daha böyük diqqətlə qoruyaq, qəzanın, düşmənin pəncəsindən” [5, s.340].

Nəticə

Əzizə Cəfərzadə digər romanlarında olduğu kimi “Qobustan çökəklərində” əsərində də tarixi mövzulara üz tutmuş, Azərbaycan tarixinin həqiqətdən uzaq səhifələrini olduğu kimi təqdim etmək, xalqın “yaralı yerlərini” nəzərə çatdırmaq niyyətini qarşısına məqsəd qoymuşdur. Yazıb-yaratdıqlarının nəticəsində özünün orijinal üslubunu - “müəllif janrı”ni ərəsəyə gətirən böyük yazıçı seçdiyi mövzu və problematikasında obrazın xarakterini tipikləşdirmək üsulu ilə tarixi gerçəklikləri diqqətə çatdırır. Təbiidir ki, bütün bunlar istedadlı müəllifin təkə Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, ümumiyyətlə, roman janrında böyük uğurudur. Böyük ədibin tarixi romanı sayılan “Qobustan çökəklərində” əsəri zülm və əsarətlə bəzişməzliyin nümunəsi, təvəkkül fəlsəfəsinin ziddinin göstəricisidir. Məhz belə bir dövrdə əyilməz ruhun vətənpərvər obrazlarla sərgilənməsi, zamanın gətirdiyi ədalətsizliklərin dilləndirilməsi “cəsarətli” romanın daxili aləminin təlatümündən xəbər verir.

Qaynaqlar

1. Azərbaycan tarixi. Yeddi cild-də, IV cild, Bakı: Elm, 2007, 451 s.
2. Babazadə Ayna. Əzizə Cəfərzadə nəsrində tarixi mühit və şəxsiyyət, “Azərbaycan ədəbiyyatının sönməz məşəli”, Bakı: Nurlar, 2022, s.195-208
3. Babazadə Ayna. Əzizə Cəfərzadənin “Qobustan çökəklərində” əsərində qaçaq hərəkatı və ona qarşı mübarizənin təsviri. N. Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyinə həsr edilən Respublika Gənclər Konfransının proqram və materialları, Bakı: 2021, 216 s.
4. Baykara Hüseyin. Azərbaycan tarixində “Qaçqıncılıq hərəkatı”. Xalq Cəbhəsi, 12 iyul 2016
5. Cəfərzadə Əzizə. Qobustan çökəklərində, Seçilmiş əsərləri, Bakı: Elm və təhsil, 2021, s.201-340
6. Əliyeva Nurlana. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı: Elm və təhsil, 2013, 334 s.
7. Məmmədli Samira. Əzizə Cəfərzadənin “Aləmdə səsım var mənim” romanında janr transformasiyası, bədii detal və folklor yaddaşı, “Azərbaycan ədəbiyyatının sönməz məşəli”, Bakı: Nurlar, 2022, s.166-181
8. Nərimanoğlu Kamal Vəli. Sovet ədəbiyyatı: gerçəkliklər, həqiqətlər, ziddiyyətlər, Türk dünyası dil və ədəbiyyat dərgisi, 2008, №25, 33-81 s.

Fidan İLQAR